

УДК 811.161.2'243'36(072)

ВИДОВІ ФОРМИ ДІЄСЛІВ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ В КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Зоряна Мацюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
вул. Університетська, 1, кімн. 233, 79602 Львів, Україна,
тел.: 032 239 43 55
ел. пошта: sora.km@gmail.com*

Конкретизовано значення видових форм дієслова, особливості їх творення і вживання з позиції лінгводидактики та потреб вивчення в курсі української мови як іноземної. Простежено зв'язок форм виду з часовими характеристиками дієслова. Запропоновано систему вправ і завдань, призначених для вироблення вмінь та навичок вживати види дієслів у різних ситуаціях спілкування і на різних етапах навчання української мови іноземців.

Ключові слова: аспектуальність, категорія виду, способи творення видових пар, форми часу дієслів, імператив, українська мова як іноземна.

Усі дієслівні форми в той чи той спосіб виражають аспектуальність дії щодо обмеженості / необмеженості. Найбільш повно реалізує аспектуальний характер дії дієслівна **категорія виду**, в основі якого лежить поняття внутрішньої межі дії, ознака результативності / нерезультативності, тривалості / обмеження, завершеності / незавершеності. Динамічна ознака в процесі її становлення або розгортання виявляється як реалізована чи нереалізована, тривала чи нетривала в часових межах, тобто категорія виду безпосередньо пов'язана з **категорією часу**. Тому доречно було б у багатьох випадках окреслювати зміст та особливості вживання **видо-часових** форм.

Мета статті – конкретизувати значення та особливості вживання видових форм дієслова, уточнити способи і засоби творення видових пар, простежити зв'язок форм виду і часу з метою розв'язання методичних проблем вивчення категорії виду дієслів української мови в іншомовній аудиторії.

Описова граматики української мови дає для методичного осмислення дієслова багатий фактичний матеріал, який уже препаровано до потреб навчання. Сьогодні для роботи в іншомовній аудиторії запропоновано низку посібників, підручників, збірників вправ, словників, довідників тощо [6; 10]. Чималий досвід, зокрема щодо вивчення виду дієслова, накопичено методистами на матеріалі інших слов'янських мов, зокрема російської [2; 3; 4; 5; 8; 9; 11; 13] та польської [14; 15; 16].

Викладачі-практики звертають увагу на потребу правильно утворювати граматичні форми слів, розпізнавати їх у тексті та вживати у складі словосполучень і речень [1].

Можна спробувати виявити певну закономірність у творенні видових пар дієслів. Так, мовознавець В. М. Русанівський пропонує окремо розглядати засоби видотворення для безпрефіксних та префіксальних дієслів і дієслів із зв'язаними основами [7]. Глибоко знаючи специфіку творення видових пар, досвідчений

викладач зможе сам визначити, творчо, а головне ефективно організувати процес навчання з увагою на рівень знань слухачів, їхні потреби та можливості.

В українській мові існують різні способи творення дієслівних форм, протилежних за видом, а саме:

- чергування суфіксів, напр.: *куп-ува(ти) – куп-и(ти), захопл-юва(ти) – захоп-и(ти), заступ-а(ти) – заступ-и(ти), дозвол-я(ти) – дозвол-и(ти), пірн-а(ти) – пірн-ну(ти), відповід-а(ти) – відповід-и(ти), допис-а(ти) – допис-ува(ти)*;

- зміна місця наголосу, напр.: *скликáти – скли'кати, засипáти – зас и'пати*;

- додавання префіксів, найчастіше з- (*с-*), *за-*, *на-*, *по-*, *при-*, *про-*, напр.: *писати – на-писати, в'нути – зі-в'нутиш*;

- додавання префіксів і зміна суфіксів одночасно, напр.: *пад-а(ти) – в-паст(ти), віш-а(ти) – по-віс-и(ти)*;

- додавання префіксів до дієслів з іншим коренем, але семантично зближеним, напр.: *ловити – с-піймати (в-піймати), брати – в-зяти, заходити – уві-йти, говорити – с-казати*;

- чергування звуків у корені, напр.: *виймати – вийняти, виїжджати – виїхати, загняти – загнати, збирати – зібрати, називати – назвати, посилати – послати*;

- чергування звуків у корені і зміна суфіксів одночасно, напр.: *змітати – змести* тощо.

Можна зауважити типологію взаємозаміни суфіксів для творення видових пар, напр.: *-ува-* (*-юва-*) з *-и-*; *-а-* (*-я-*) з *-и-* або *-а-* з *-ну-* чи нульовим суфіксом. На другому ступені семантичного ланцюжка, що складається з трьох одиниць **мотивуюче дієслово недоконаного виду** → **мотивоване дієслово доконаного виду** → **мотивоване дієслово недоконаного виду** такий взаємозв'язок суфіксів дієслів видової пари дещо порушується, пор.: *писати* → *пере-пис-а(ти)* → *перепис-ува(ти)*, *дати* → *роз-дати* → *розда-ва(ти)* та ін.

Треба звернути увагу іноземця на те, що префіксальне видоутворення виражає основне значення виду – вказує на результативність, завершеність дії, напр.: *писати – на-писати*. Ті випадки, коли додавання префікса пов'язане зі зміною семантики, слід розглядати окремо, наголошуючи на цих лексико-граматичних відмінностях і застерігаючи іноземця від можливих помилок, пор.: *писати – на-писати* (видова пара лексично тотожних слів), але *писати – до-писати, пере-писати, від-писати, с-писати* та інші префіксальні похідні слова – це результат процесу словотворення, а не морфологічних змін і до вивчення таких явищ треба застосовувати методику словотвірного аналізу. З іншого боку, слід звернути увагу на те, що поява префікса може „провокувати” появу семантичних трикомпонентних або навіть чотирикомпонентних ланцюжків, в яких другий і третій компоненти утворюють видову пару, пор.: *писати* → *до-писати* → *допис-ува(ти)*, *писати* → *пере-писати* → *перепис-ува(ти)* → *по-переписувати* і под.

Не треба оминати увагою випадків, коли приєднання префікса призводить до втрати семантичного зв'язку між словами, пор.: *бути – за-бути*. У такому разі руйнується і словотвірний зв'язок між ними; для кожного дієслова пошук семантично тотожного дієслова, що відрізняється семою „завершена / незавершена дія” для утворення видової пари, відбувається окремо, пор.: *бути – одновидове дієслово; забути – забу-ва(ти)* – видова пара.

Важливість навичок визначати вид дієслова, його здатність чи нездатність утворювати видову пару і вміння вибрати необхідні засоби для її утворення найбільш повно позначиться на подальших етапах роботи, пов'язаної із деталізацією додаткових значенневих відтінків видових форм, потребами утворити форми часу, а також дієприкметники чи дієприслівники та ін.

Засвоєння виду дієслів відбувається впродовж тривалого часу. Важливо вже на початковому етапі навчання вибрати лексичний матеріал і засоби, які найбільш адекватно передають ознаки виду, не оминувати увагою, однак, теоретичного осмислення проблеми. Так, у свідомості слухача треба сформулювати уявлення про недоконаний вид як первинну назву дії і закріпити основні його значення, зокрема:

- 1) конкретний процес, напр.: *читати, писати, малювати, говорити*;
- 2) незавершена дія невизначеної тривалості: *думати, чути, любити*;
- 3) повторювальна дія, напр.: *постукувати, покашлювати*;
- 4) супровідна дія, напр.: *приспівувати, пританцьовувати*.

Дієслова доконаного виду, як правило, є похідними і виражають:

- 1) повністю реалізовану дію, яка вичерпалася, досягла результату і перестала існувати, напр.: *прочитати, написати, намалювати, поговорити, відвідати*
- 2) початок дії: *заговорити, задумати, засяяти, заревіти, запрацювати*;
- 3) багаторазову завершену дію: *порозмальовувати, попереписувати, попідпирати*;
- 4) раптову одноразову дію: *крикнути, смикнути, рубанути, рвонути, писнути*.

Деякі із цих відтінків можна відчути лише в контексті, напр.: *Молоді ластівки навчилися літати* (постійна властивість живих істот, дія невизначеної тривалості) або *Я дивлюсь і бачу, як ластівки літають високо в небі* (конкретна дія, яка виконується в певний момент). У реченнях на зразок *Ластівки літають, бо літається, і Ганнуса плаче, бо пора* характер дії, позначеної дієсловами *літають, літається, плаче*, дещо відрізняється, її можна окреслити як „дія розширеної тривалості” (*літають, плаче*) і „дія невизначеної тривалості” (*літається*). Усі ці значеннєві відтінки доречно вивчати у зв'язку із значенням, яке виражають часові форми, і на цій основі проводити, де це можливо, порівняння з такими ж формами в інших мовах, забезпечуючи адекватність відтворення значення та встановлюючи відповідність між граматичними формами різних мов.

Відомо, що багато дієслів мають лише одну форму – доконаного чи недоконаного виду. Це залежить від семантики кожного конкретного дієслова. В українській мові встановлено семантичні групи дієслів, що утворюють корелятивну видову пару або вживаються в одній видовій формі [12 : 339–353]. Окрім значення, для одновидових дієслів доконаного виду важливим є структурний показник, наявність якого свідчить про неможливість творення видової пари. Часто таке дієслово з'являється на останньому ступені словотвірної ланцюжка, тобто замикає процес послідовного творення наступного слова від попереднього, напр.: *писати* → *пере-писати* → *перепис-ува(ти)* → *по-переписувати*.

Позбавлені здатності формально виражати значення доконаного і недоконаного виду **двовидові** дієслова. Вони суміщають значення обох видів в одній граматичній формі, тому для характерне контекстуальне видове протиставлення, пор.: *Викладач рекомендує мені більше читати. – Мою роботу рекомендували до захисту*. Двовидовими є переважно дієслова іншомовного походження, напр.: *авансувати, ампутувати, адресувати, акредитувати, акумулювати та ін.*; а також

окремі українські незапозичені дієслова, напр.: *розслідувати, мовити, обіцяти, ночувати, хрестити, вінчати, діяти, веліти, женити*. За аналогією до більшості дієслів української мови деякі двовидові дієслова утворюють видове протиставлення, особливо у тих випадках, де контекстуальне протиставлення невиразне, напр.: *Я телефоную додому. – Я зателефоную додому*. Видову пару можуть утворювати деякі безпрефіксні дієслова з іншомовною основою, здатні до редуплікації суфікса *-ува(-юва-)*, напр.: *конфіск-ува(ти) – конфісков-ува(ти), автоматиз-ува(ти) – автоматизов-ува(ти)* та ін.

Виробити навички творення і правильного вживання видових форм дієслова допоможе система вправ – мовних та комунікативного спрямування. Доцільними, на нашу думку, можуть бути вправи, побудовані з опорою на зорову наочність, напр.:

Вправа 1. Розгляньте малюнки. Доберіть із довідки і вставте на місці крапок дієслова, які називають зображену на малюнках дію.

Малюнок 1.

Хлопець ... книгу.

Малюнок 1.

Хлопчик ... рибу.

Довідка: *читати, прочитати, ловити, зловити, піймати.*

Малюнок 2.

Хлопець ... книгу.

Малюнок 2.

Хлопчик ... рибу.

Можна запропонувати слухачам скласти діалог, в якому треба використати дієслова доконаного / недоконаного виду з увагою на різноманітне лексико-граматичне оточення, напр.:

Вправа 1. Складіть діалог, доповніть питання відповіддю, використовуючи подані в дужках дієслова.

а)

– *Що ти зараз робиш?*

– *Я збираюся (писати, написати) лист.*

б)

– *Що ти зараз робиш?*

– *Я хочу (писати, написати) лист.*

в)

– *Що ти зараз робиш?*

– *Я думаю, чи не (писати, написати) мені листа.*

г)

– *Що ти зараз робиш?*

– *Взагалі, мені треба (писати, написати) лист.*

Складання діалогів можна поєднати з роботою над текстом, у якому використано дієслова недоконаного і доконаного виду, що виражають різні видові значення: 1) загальне фактичне значення дії; 2) значення конкретної дії, процесу; 3) значення конкретної позачасової дії; 4) значення завершеності дії, напр.:

Вправа 1. Прочитайте текст. Визначте вид і розкрийте значення видової форми. Порівняйте значення видових форм, позначених цифрами 1 і 2; 1 і 4; 3 і 4.

Вчора я отримувала (2) на пошті пакунок. Я часто отримую (1) пакунки від сестри. Коли я отримувала (2) пакунок, до мене підійшов Петро. Він прийшов отримувати (3) бандероль. Я отримала (4) свій пакунок, а він не отримав (4) бандеролі, тому що забув вдома паспорт.

На основі тексту студенти самостійно можуть скласти діалог, напр.:

Діалог 1.

– *Звідки ти йдеш?*

- Я йду з пошти. **Отримував** пакунок.
- **Отримав?**
- **Отримав.**

Опрацювання значення видових форм підготує слухачів до складання самостійних зв'язних висловлювань та реалізації різних комунікативних завдань, напр.:

- а) з'ясуйте, як довго виконував дію Андрій :
- *Що ти сьогодні робив, Андрію?*
 - *Сьогодні я писав твір.*
 - *Чи довго ти його писав?*
 - *Довго, дві години.*
- б) з'ясуйте, чи був досягнутий результат:
- *Що ти сьогодні робив, Андрію?*
 - *Сьогодні я писав твір.*
 - *Написав?*
 - *Написав.*

Такі вправи доречні на початковому етапі навчання, коли перед викладачем стоїть завдання виробити навички семантичного розмежування видових форм та правильного їх вживання в мовленні. На просунутому етапі основну увагу зосереджують на взаємозв'язку значень видових і часових форм та особливостях їх співвіднесення для вираження одночасності / послідовності виконання дій, повторюваності, раптовості, можливості / неможливості виконання дії тощо.

Важливою умовою реалізації усіх можливих значеннєвих відтінків видових форм або подеколи навіть нейтралізації видових протиставлень є наявність тексту чи контексту. Відомо, що в текстах наукового стилю мови найбільш поширеною є форма недоконаного виду теперішнього часу, яку вживають для вираження значення „констатація факту дії”, напр.: *До складу речення входять...* та ін. Такі форми позбавлені додаткових семантичних відтінків тривалості, повторюваності тощо. Великою є кількість одновидових дієслів недоконаного виду у формі теперішнього та минулого часу на зразок *належати, стосуватися, залежати, бути, знати*, напр.: *Звук [і] належить...*

Уживання форм виду і конкретизація їхньої семантики часто неможливі без урахування часових характеристик дієслова.

У єдності з **теперішнім** часом перебувають форми **недоконаного** виду, які в реченні можуть виражати:

- 1) конкретне процесуальне значення: *У кімнаті горить світло;*
- 2) значення дії, яка повторюється: *Я ходжу до університету пішки;*
- 3) здатність суб'єкта здійснювати дію: *Я гарно плаваю;*
- 4) дію, яка потенційно можлива: *Вирішили: я вступаю до університету;*
- 5) дію, яка відбувалася в минулому: *Вчора я йду вулицею і зустрічаю подругу.*

У формі **минулого** часу можуть вживатися дієслова **доконаного** і **недоконаного** виду. Дієслова **недоконаного** виду виражають дію, не спрямовану на досягнення результату, а саме:

- 1) тривалу дію без вказівки на результат: *Дружба з роками міцніла;*
- 2) дію, яка може повторюватися багато разів: *У студентські роки ми щодня ходили в бібліотеку; Коли я хворів, то Настя поїла мене гарячим молоком, давала таблетки, міряла температуру;*
- 3) постійну, тривалу дію: *Вддовж дороги росли дерева;*

4) дію як факт: *Вчора я їздила на Личаківський цвинтар.*

У багатьох випадках значення видових форм допомагають уточнити лексичні засоби, наприклад, *з роками, щодня, вчора.*

Дієслова **доконаного** виду, вжиті у формі минулого часу, називають результативну дію, яка завершилася, а саме:

- 1) конкретну результативну дію: *Вчора я **познайомився** з гарною дівчиною;*
- 2) дію, яка може повторюватися: *Викладач **перепитав** мене двічі;*
- 3) однократну одиничну результативну дію: *Він **прийшов**, **взяв** книгу і **пішов**;*
- 4) дію, актуальну навіть у момент мовлення: *До мене **приїхали** друзі;*
- 5) дію, яку необхідно виконати: *Ви **ходили** до лікаря?*

Вибір та вживання дієслів доконаного / недоконаного виду минулого часу для вираження певного значення в реченні можуть залежати від семантичних особливостей дієслова. Наприклад, такі дієслова недоконаного виду, як *брати, давати, вставати* самостійно називають дію, яка може повторюватися; а дієслова доконаного виду *лягти, сісти, встати, взяти* – однократну дію, пор.: *Я **встаю** о шостій годині і Я **встав** о шостій годині.*

Однак семантику багатьох дієслів увиразнюють додаткові лексичні засоби. Так, слова *завжди, постійно, зазвичай, щохвилини* та інші допомагають виразити значення незавершеної, повторювальної дії, а слова *раптом, несподівано, якось, ще раз* – завершеної, раптової дії, пор.: *Я постійно ходив без окулярів, але Я **ходив** по хліб; Раптом настрій змінився, але Юрко **дуже змінився!***

Можливість поєднати деякі додаткові лексичні засоби з дієсловами обох видів означає: а) синонімію цих лексичних засобів, пор.: *Якось (= колись давно) я **слухав** передачу по радіо і Якось (= одного разу) я **побував** у цих місцях;* б) спеціалізацію значення дієслова, пор.: *Раптом Андрій встав (констатація факту дії, яка відбулася в минулому і результат якої на момент мовлення втратив актуальність) і Раптом Андрій встав (раптова завершена дія).*

З обома видовими формами можуть вживатися лексичні показники кратності дії, наприклад, *двічі, декілька разів*, пор.: 1) *Я **зустрічався** з ним двічі, але ні про що не домовився* і 2) *Я **зустрівся** з ним двічі, але ні про що не домовився*. У кожному із цих випадків дієслова недоконаного / доконаного виду виявляють, однак, відтінки в значенні: 1) повідомлення про факт зустрічі; 2) констатація того, що зустрічі відбулися і їх було дві.

Найважчим у роботі з іноземним слухачем є завдання навчити його розрізнати значення різних форми виду минулого часу з позиції оцінки дії мовцем:

1) дієслова **недоконаного** виду називають дію, результат якої для мовця у момент мовлення не актуальний, напр.: *Цю церкву **розмальовував** відомий художник;*

2) дієслова **доконаного** виду називають дію, результат якої для мовця у момент мовлення актуальний, напр.: *Цю церкву **розмалював** відомий художник.*

Дещо легше прокоментувати особливість вживання форм виду у стверджувальних / заперечних реченнях, пор.: 1) *Ти **брав** (взяв) мою книгу? – Так, я **брав** твою книгу або Так, я **взяв** твою книгу;* 2) *Ти **взяв** мою книгу? – Ні, я не брав твоєї книги*. У стверджувальних реченнях можливе вживання дієслів обох видів, а в заперечних реченнях функціонують форми недоконаного / доконаного виду за певними правилами.

Дієслова **недоконаного** виду вживають у заперечних реченнях для називання дії:

а) яку категорично заперечують як несподівану, якої не планували, напр.: *Не брав я твоєї книжки!*

б) якої тривалий час не виконували, напр.: *Андрій довго не відповідав.*

Дієслова **доконаного** виду називають плановану дію, результат якої очікували, але з якихось причин вона не відбулася, напр.: *Андрій захворів, тому не приїхав.*

Якщо у момент мовлення дія для мовця є актуальною, то можливе використання **обох видів**, пор.: *Ти отримав мій лист? – Ні, я не отримував (отримав) твого листа.*

Співвіднесення виду дієслова з **майбутнім** часом пов'язане передусім з формами його вираження – простою (доконаний вид), складною і складеною (недоконаний вид). Визначивши вид початкової форми (інфінітива), іноземний слухач зможе правильно утворити форми майбутнього часу і відповідно встановити їхні значеннєві відтінки.

Проста форма дієслів майбутнього часу **доконаного** виду називає:

1) результативну дію, яка неодмінно відбудеться в майбутньому: *Я прочитаю цю книгу;*

2) дію, яка потенційно можлива в майбутньому: *Андрій – хороша людина: він кожному допоможе!* Особливістю дієслів цієї семантики є здатність вступати в синонімічні відношення із конструкціями, складником яких є модальні слова на зразок *могти, спроможний, здатен, готов* та інфінітив, напр.: *Андрій – хороша людина: він кожному готов допомогти!* Наявність у реченні займенників *кожному, будь-кому, всякому* свідчить про узагальнений характер дії, названої інфінітивом і абстрагованої від часових параметрів. Близькими до них є узагальнено-особові речення на зразок *На таке питання відповіси не готуючись* (= *На таке питання кожен зможе відповісти навіть не готуючись*). Особливо поширене вживання таких форм у прислів'ях, приказках, напр.: *Шла в мішку не втайі; Сльозами горю не зарадити; Що посієш, те й пожнеш* та ін. У заперечних реченнях дія, названа дієсловом доконаного виду, має характер нездійсненої, не здатної до реалізації, результату;

3) однократну різку дію, яка відбувається в момент чи до моменту мовлення: *Тут Андрій як закричить!* Семантика видової форми безпосередньо пов'язана з вживанням майбутнього часу в значенні теперішнього або минулого в описах подій, наявних переважно в ситуаціях побутового спілкування чи в текстах художньої літератури.

4) буденну дію, яка повторюється: *Бувало прийде, сяде і мовчить.* Поєднання форм доконаного виду з дієсловами недоконаного виду теперішнього часу та словами *бувало (було), не раз, частенько* допомагає визначити їхнє переносне вживання у функції назв дії, що відбувалася в минулому.

Форми **недоконаного** виду дієслів майбутнього часу виражають прямі значення, тобто вони здатні називати лише таку дію, яка відбуватиметься в майбутньому, а саме:

1) конкретну дію, реалізація якої відсунена в часі: *З вересня діти будуть навчатися (навчатимуться) в новій школі.* У значенні цих форм можна простежити сему „початок дії”, тобто допоміжне слово *бути* є синонімом до фазисних дієслів *почати, розпочати, започаткувати*, напр.: *З вересня діти почнуть навчатися в новій школі;*

2) повторну дію, виконання якої відбуватиметься згодом: *Влітку я буду вставати (вставатиму) о шостій годині; В Україні я часто буду ходити*

(*ходитиму*) на концерти. Значення цих форм може бути закладено в семантиці дієслова або потенційно закладено у допоміжних словах *часто, періодично, щоразу* та ін.;

3) протяжну, тривалу дію без вказівки на результат: *Я на гору круту крем'яную буду камінь важкий підіймать* (Леся Українка);

4) факт дії в найближчому майбутньому: *Ти будеш їсти (їстимеш) гречку?* – *Я люблю гречку і буду її їсти*. Найчастіше це значення форми недоконаного виду реалізують у діалогах – питаннях і відповідях.

Вид як дієслівна граматична категорія має тісний зв'язок з **наказовим** способом. Модальне значення імперативності по-різному виявляється у формах доконаного і недоконаного виду.

Дієслова у формі **недоконаного** виду вживають для вираження:

1) прохання про що-небудь, дозвіл чи запрошення: *Дозвольте запитати!* – *Питайте! Запитуйте! Сідайте ось тут! Заходьте до нас частіше!*

2) загальну рекомендацію: *Телефонуйте, не набираючи цифри вісім; Відчиняйте щоранку вікно!*

3) спонукання до продовження виконання перерваної дії: *Продовжуйте читати! Читайте далі!*

4) спонукання до негайного початку дії: *Ви завершили читати, а тепер відповідайте на питання!*

Дієслова у формі **доконаного** виду можуть називати:

1) категоричний наказ, вимогу: *Припиніть розмови!*

2) однократну результативну дію: *Передай цю книгу Ігореві!*

3) багатократну результативну дію: *Сім раз відміряй, а один раз відріж!*

Особливості функціонування та значення форм недоконаного / доконаного виду найкраще спостерігати в порівнянні, пор.:

1) для підсилення категоричності наказу використовують форму доконаного виду, а дію, названу формою недоконаного виду, сприймають як побажання або менш категоричний наказ, пор.: *Прийди до мене сьогодні!* – *Приходь до мене сьогодні!* *Припиніть розмови!* – *Припиняйте розмови!*

2) для вираження бажання досягти результату дії вживають форму доконаного виду, а формою недоконаного виду підтверджують згоду чи незгоду на виконання дії, пор.: *Можна я запрошу Петра?* – *Запроси!* або *Запрошуй!* *Не запрошуй!*

3) для вираження застереження у заперечних конструкціях використовують форму доконаного виду, а формою недоконаного виду передають власне наказ або заборону, пор.: *Не сядьте на цей стілець!* – *Не сідайте на цей стілець!*

4) для повторного спонукання виконати дію використовують форму недоконаного виду, а дію, яку наказують виконати, але її за перший раз не виконують, позначають дієсловом доконаного виду, пор.: *Будь ласка, відчиняйте вікна, на вулиці тепло!* – *Відчиніть вікно!*

Закріпити навички вживання видових форм наказового способу відповідно до ситуації допоможуть мовні та комунікативні вправи, напр.:

Вправа 1. Закінчіть речення, замінюючи конструкцію *можеш* + *інфінітив* дієсловом доконаного виду наказового способу.

Зразок: *Петре, ти можеш купити мені ліки?* – Петре, *купи*, будь ласка, мені ліки.

1. *Василію, ти можеш не запізнюватися на заняття?*

2. *Тетяно, ти можеш допомогти мені?*

3. *Миколо, ти можеш повторити це слово?*

Вправа 2. Закінчіть ситуацію, вживаючи на місці крапок подані в довідці дієслова у формі наказового способу.

У нас гості

– Добрий день! Дуже раді вас бачити! ..., будь ласка!

– Ось вішак. ...

– Це наші друзі Марія і Олександр. ...

– Будь ласка, ... до столу.

– Сьогодні у нас на вечерю смажена качка. ...

Довідка: заходити, роздягатися, знайомитися, сідати, пригощатися.

Вправа 3. Що ви скажете, якщо в кімнаті: а) холодно / душно; б) темно. Використовуйте слова із довідки.

Довідка: вмикати, вимикати, зачиняти, відчиняти.

Вправа 4. Уявіть себе в ролі викладача. Попросіть студентів *прочитати текст, виконати вправу, написати твір, розгорнути словник*.

Динамічність процесів і варіативність життєвих ситуацій вимагає від іноземного студента вмінь правильно використовувати граматичні засоби мови, зокрема вищо-часові форми дієслів. Проникнення в глибину їхніх значеннєвих відтінків та багатство граматичних форм вираження дасть змогу будувати мовленнєві висловлювання з адекватним морфологічним наповненням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонів О. Граматичний матеріал у дистанційному курсі української мови як іноземної / Олександра Антонів // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2010. – Вип. 5. – С. 128–136.
2. Власова Н. С. Пособие по видам глаголов / Н. С. Власова, В. И. Красных, К. М. Пантелеева, А. Д. Соколова, К. А. Соколовская. – М. : Русский язык, 1980. – 120 с.
3. Караванов А. А. Виды русского глагола : практическое пособие для иностранцев, изучающих русский язык / А. А. Караванов. – 3-е изд., стереотип. – М., 2005.
4. Лобанова Н. А. Употребление видов глагола (устные упражнения) / Н. А. Лобанова, Л. В. Степанова. – М., 1970.
5. Матвеева В. М. Об изучении видо-временных форм русского глагола : практический курс русского языка для студентов-филологов / В. М. Матвеева // Вопросы методики преподавания русского языка иностранцам. – Вип. 3. – М., 1983. – С. 41–47.
6. Присяжнюк Н. Українське дієслово : довідник-посібник для іноземних громадян, які володіють іспанською мовою / Наталія Присяжнюк, Степан Ризванюк. – К., 2005. .
7. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. – К., 1971.
8. Скворцова Г. Л. Русские глаголы : тетрадь-словарь студента-иностранца / Г. Л. Скворцова, Г. Н. Чумакова. – М., 2005.
9. Словарь-справочник по русскому языку для иностранцев. Глагол / Под ред. Э. И. Амиантовой. – Вип. 1. – М., 1970.
10. Сокіл Б., Новіцька Л., Товкало М. Дієслівне керування в українській мові : навчальний посібник / Б. Сокіл, Л. Новіцька, М. Товкало. – Львів, 2008.
11. Спагис А. А. Некоторые значения глаголов несовершенного и совершенного видов (трудности начального этапа обучения) / А. А. Спагис // Русский язык за рубежом. – 1972. – № 1. – С. 15–22.
12. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За ред. І.К. Білодіда. – К., 1969. – С. 339–353.
13. Шведова Л. Н. Некоторые трудные случаи функционирования глагольных видов / Л.Н. Шведова // Русский язык как иностранный: Актуальные вопросы описания и методики преподавания : сб. спецкурсов. – М., 1982. – С. 39–71.

14. Bartnicka B. Trudności w nauczaniu aspektu czasowników // *Vademecum lektora języka polskiego* / Pod red. B. Bartnickiej, L. Kasprzak, E. Rohozińskiej. – Warszawa, 1992. – S. 53–64.
15. Karolczuk A. Sposoby nauczania aspektu czasowników polskich // *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym* : Materiały z Międzynarodowej Konferencji Stowarszenia „Bristol” / Pod red. A. Dąbrowskiej. – Wrocław, 2004. – S. 191–201.
16. Oberlan E. Aspekt czasownika w nauczaniu początkujących // *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym* : Materiały z Międzynarodowej Konferencji Stowarszenia „Bristol” / Pod red. A. Dąbrowskiej. – Wrocław, 2004. – S. 203–210.

*Стаття надійшла до редакції 05.10. 2012
доопрацьована 18. 10. 2012
прийнята до друку 10. 01. 2013*

ASPECTUAL VERB FORMS AS AN OBJECT OF STUDYING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Zoryana Matsyuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Ukrainian Applied Linguistics,
1 Universitetska Str., room. 233, 79001 Lviv, Ukraine,
phone: 032 239 43 55
e-mail: sora.km@gmail.com*

This article delineates the meaning of the generic forms of verbs as well as particularities of their formation and use from the perspective of lingo-didactics and the needs related to studying Ukrainian as a foreign language. It traces the connection between verbal aspect and deictic characteristics of the verb. The article suggests a system of tasks and exercises for developing the necessary skills to use various forms of verbs in different communicative situations and at different stages of learning Ukrainian language as a foreigner.

Key words: aspect, aspectual categories, ways of creating aspectual pairs, imperative, Ukrainian as a foreign language.

ВИДОВЫЕ ФОРМЫ ГЛАГОЛОВ КАК ОБЪЕКТ ИЗУЧЕНИЯ В КУРСЕ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Зоряна Мацюк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинского прикладного языкознания,
ул. Университетская, 1, комн. 233, 79001 Львов, Украина,
тел.: 032239 43 55
эл. почта: sora.km@gmail.com*

Конкретизировано значение видовых форм глагола, особенности их образования и употребления с позиций лингводидактики и с учетом специфики изучения в курсе украинского языка как иностранного. Прослежена связь форм вида со временными характеристиками глагола. Предложена система упражнений и заданий, предназначенная для формирования умений и навыков употреблять виды глагола в различных ситуациях общения и на различных этапах обучения украинскому языку иностранцев.

Ключевые слова: аспектуальность, категория вида, способы образования видовых пар, формы времени глаголов, императив, украинский язык как иностранный.